

Az angolszász világ történelmi vonzásában

Frank Tibor: *Britannia vonzásában* (Budapest: Gondolat Kiadó, 2018. 306 oldal.); Frank Tibor: *Amerika világi* (Budapest: Gondolat Kiadó, 2018. 600 oldal.)

Kevés ember tett annyit a hazai anglisztikáért, de különösen az amerikanisztikáért az elmúlt több mint három évtizedben, mint Frank Tibor. Tanáremberként generációkat ismertetett meg az angolszász népek történelmével, kultúrájával és a Magyarországhoz, illetve a magyarokhoz fűződő kapcsolataival az egyetemi falak között, de kiemelkedő a publikációs tevékenysége is, hiszen az évek során számtalan monográfiát írt, különböző köteteket szerkesztett, hogy a szinte megszámlálhatatlan szaccikkokról, amelyeket e témákban írt, ne is beszéljünk. Hetvenedik születésnapja alkalmából a korábbi írásaiból jelent meg két kötet; a válogatott tanulmányait tartalmazó kiadványok szervesen összekapcsolódnak. Az első a 19. és 20. századi magyar–brit kapcsolatokat vizsgálja, a másik Magyarországnak az Amerikai Egyesült Államokhoz fűződő viszonyát közelíti meg – különböző szemszögekből és időszakokra vonatkozóan.

A sok tanulmányt a szerkesztő nagyobb egységekre bontotta mind időszaki, mind – valamennyire – tematikai szempontból. Olvashatunk Kossuth Lajos szinte legendává vált nyelvtanulásáról, aki a börtönben

Shakespeare-drámákból tanult meg angolul; egy brit diplomatának a 19. századi budapesti benyomásairól; az angol professzoroknak a magyarországi angol nyelvtanítás első etapjai során játszott szerepéről – miközben végig azt érezzük, hogy a magyar történelem különböző szeleteiről bővül a tudásunk. Megismerünk olyan aspektusokat, amelyekben – úgy tűnik – a szerző az angliai eseményeket inkább példaként említi, vagy tükörként tartja elénk, mert azok Magyarországra reflektálnak, így azoknak a magyar történelem bizonyos időszakaiban való lecsapódását vizsgálja. Már-már az az érzése az olvasónak, hogy Nagy-Britannia csak „ürügy” arra, hogy Magyarország kerüljön a történész górcsőbe alá.

A Nagy-Britanniával foglalkozó kötet három részre tagolódik. Míg az első inkább személyes szinten vizsgálja a két ország közötti viszonyt, illetve annak hiányában az érintkezési pontokat, a második a kiegyezés és a második világháború alatti életről Angliában kialakult képet mutatja be, a harmadik pedig egy folyóirat körül forog: az 1936 és 1944 között megjelent *Hungarian Quarterly* működését mutatja be, számos tanulmányon keresztül. Ez a lap volt a két

világháború közti időszak angol nyelvű magyar kultúrkiadványa: Bethlen István miniszterelnök teljes támogatását élvezte, és megpróbálta – a saját limitált eszközeivel – a csonka Magyarországot az angolszász térképre felhelyezni, s a kultúrfőlény finomhangolású bemutatásával a békés revíziót elősegíteni. A lap nem érte el a várt hatást ugyan – így egy újabb illúzió foszlott szét ismét –, de a működése ettől még kiemelkedő volt a korban.

Érdekes módon a kiadvány legrégebbi és legrövidebb tanulmánya hordozza talán az egész kötetre igaz tézist. Ahogy Leslie Stephen 1866-os erdélyi útleírása kapcsán Frank megjegyzi, a magyarok szinte rabjai lettek „egy sajátos, a 48–49-es szabadságharctól egészen a 20. század közepéig újra meg újra kísértő gondolatnak: Magyarországot »különleges kapcsolat« fűzi Angliához, s az angoloknak kötelességük, hogy rokonszenvvel tekintsenek a szabadságért küzdő, jobb sorsra érdemes magyar népre”. (80. o.) De egy brit politikus ugyanebben az évben szintén leírta – és ezzel jól summázta a következő évszázadban uralkodó brit politikai véleményt –, hogy mit tapasztalt magyar politikusok részéről: „szűk látókörűséget, pedantériát és türelmetlenséget, ami sok jó tulajdonság mellett kétségtelenül jellemzi a magyar politikusokat”. (66. o.)

Számos tanulmány foglalkozik a brit külpolitikával, a britek magyarországi tudományos szerepével vagy az 1930-as évekbeli magyar propagandatörekvésekkel, melyek elsődleges célpontja Nagy-Britannia volt. De – a magyar illúziók és a mindenkori esetleges brit segítséget vagy

tiszteletet illető, alap nélküli elvárások ellenére – a briteknek a Magyarországról kialakult képe „töredezett, mozaikszerű volt”, tehát alkalmatlan arra, hogy komolyan foglalkoztassa a szigetország lakóit és kiváltképp a politikusait. (95. o.)

A kötetben van néhány tanulmány, amely nem illeszkedik szorosan a brit–magyar kapcsolatok nagyobb keretébe, csak periférikusan érinti azt. Ilyen például a Polányi Mihályról szóló írás, amely inkább az 1919-es magyarországi események után Berlinbe kivándorolt magyar értelmiséggel foglalkozik, ám ez a „külső kép” mégis inkább gazdagítja, semmint szétzilálja a felfestett történelmi tablót.

Alapvetően három sarokkövet lehet felfedezni a történelmi kapcsolatokban: 1848–49 és Kossuth Lajos; az 1867-es kiegyezés; illetve a magyar revízió kérdése – amely az első világháború végétől egészen 1941-ig rányomta a bélyegét a két ország viszonyára, s a hadüzenetváltásban csúcspontot ért el. Az ismertett események – a történelmi beágyazottságukból adódóan – többször nem a kifejezett magyar–brit kapcsolatokról szólnak, hanem a britek európai politikájáról és a magyaroknak az angolszász hatalmakba vetett illúzióiról. Az angol diplomácia csak időszakosan érdeklődött Magyarország iránt, míg a magyarok minden apró brit segítséget felnagyítottak (például az 1920-as évek közepén a Népszövetség égisze alatt lebonyolított pénzügyi rekonstrukciót), s azok alapján mertek további politikai-diplomáciai segítséget is remélni – e fokozott elvárások azonban szinte kivétel nélkül keserű csalódásokká váltak.

Ha van a kötetnek kiemelten vizsgált tárgya, akkor az a *Hungarian Quarterly* nevű szemle, a magyar propaganda 1930-as évekbeli terméke. S ha van a korszaknak „hőse”, akkor az talán Balogh József, a lap társszerkesztője, majd 1939-től főszerkesztője. A kötet utolsó harmada vele és munkásságával foglalkozik. A Bethlen István által életre hívott lap volt a propagandaablak az angolszász világra: egy remélt revíziót próbált előkészíteni az ottani mértékadó körökben – elsősorban Nagy-Britanniában. Balogh – a történelmi kontextus szükségszerűségéből adódóan – tragikus hős lett. Hatalmas műveltsége és odaadó politikai munkája, sőt a katolicizmus felvétele sem tudta feledtetni zsidó származását, és megvédeni annak következményétől – 1944-ben meggyilkolták. Személyében egy kicsit az 1930-as és 1940-es évekbeli tragikus magyar sors is visszatükröződik: a Nyugat kegyeinek keresése, a magyar álláspont és történelmi nézőpont megértetése velük, a térfoglaló nácizmus elleni küzdelem, majd az angolszász hatalmaktól remélt segítség illúziójával egyetemben az élet elvesztése a kényszerű „pártfogó” nácik kegyetlensége miatt. A *Hungarian Quarterly*vel kapcsolatos egész vállalkozást így összegzi Frank: „a végkifejlet nagyon is híven tükrözte a hatalmon lévő magyar elit anglofil köreiből általánosan vallott, tragikus illúziókat”. (261. o.)

Az Egyesült Államokkal foglalkozó kötet majdnem kétszer olyan vastag, mint brit társa, s ez nem meglepetés. Frank kutatásai elsősorban – s különösen az utóbbi három évtizedben – Amerikára

fókuszáltak. Ott tanított és végzett ösztöndíjas kutatásokat is, s ha azokat nem is lehet teljes mértékben úttörőnek nevezni, eredményei nagyban hozzájárultak a magyar–amerikai kapcsolatok 19. és 20. századi történetének a szélesebb körű feltárásához és megértéséhez.

A kötet hat nagyobb részre oszlik: az amerikai gondolkodás; a bevándorlás; a magyar bevándorlók; az USA a második világháborúban; az amerikai angol nyelv szerepe a világban; illetve az „amerikai évszázad”. Mivel az összehasonlító történelemírás elsősorban önmagunkról tanít meg dolgokat, a bevezető tanulmányok konklúzióinak az üzenete végigkíséri a kötetet: „»Régi« és »új«, »közel« és »távol«, »nagy« és »kicsi« másra-másra értendők Amerikában és Európában.” (30. o.) A tér és az idő eltérő felfogását, illetve az azokból következő társadalmi jelenségeket mindig számításba kell venni – és így kellett volna tennie a magyar politikának is a tárgyalt időszakban –, hogy az amerikaiakat jobban megérthessük. A másik fontos szempont, hogy az „amerikai gondolkodásban mélyen gyökerezik a küldetés tudata, az elhivatottság hite, a kiválasztottság meggyőződése”. (31. o.) Ezek pedig az európaiktól, s különösen a kelet-közép-európaiktól jelentősen eltérő alapfelfogások.

Komoly kutatómunkára alapozott írások lehet olvasni a kötetben az amerikai bevándorlási politikáról is, különös tekintettel az 1880-as évektől a második világháborúig terjedő időszakra. A tanulmányok jól mutatják be az amerikaiak széles körében kialakult

bevándorlásellenességet, amely elsősorban a dél- és kelet-közép-európai országokból érkezőkre irányult abban az időben, miközben a délkelet-ázsiaiak sem élveztek nagyobb szimpátiát. A magyarokat is keményen érintette az eleinte csak a polémia és előítélet szintjén, majd az 1920-as években már a törvényekben is megjelent bevándorláskorlátozás, s minimálisra apasztotta a Magyarországról az Egyesült Államokba legalísan kivándorlók számát. De az is kiderül, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia keretein belül a magyarok által folytatott kisebbségi politika hogyan járult hozzá az államforma széteséséhez és végül – bizonyos mértékben – Trianon tragédiájához is. A kötet természetéből adódóan a tematikus tanulmányok között többszöri átfedést lehet találni, de ez inkább előny, hiszen egyes fontos momentumok így biztosan nem kerülnek el az esetleg csak bizonyos cikkeket elolvasók figyelmét.

A bevándorlással szorosan kapcsolatos a „Magyarok Amerikában” című tanulmányegyüttes, amely számos híres vagy kevésbé ismert magyar utazó Amerika-élményét mutatja be, és elemzi az ottani tapasztalataikat. Megjelenik Kossuth Lajos, Kecskeméthy Aurél, Falk Zsigmond véleménye, a következő szekcióban pedig többek között Bölöni Farkas Sándor, Haraszthy Ágoston és Zerkowitz Emil munkáin keresztül az amerikai tapasztalatok által kiváltott nemzeti önreflexió kerül a fókuszba, hiszen mindegyikük vizsgált művére igaz, hogy „egy másik ország tükrében fedte fel az itthoni valóságot”. (260. o.)

(Kiemelés az eredetiben.) Frank természetesen megvizsgálja a magyarokról az Egyesült Államokban kialakult képet is, legalábbis annak az 1848/49 és 1956 közötti változásait. Ez a többnyire pozitív, de az ingerküszöböt alapjában ritkán átlépő érdekeltség, „drámai fordulatok percepciójának, jobbára illékony, olykor maradandó tükrözéseinek, elhúzódó, sokszor elkésett hatásmechanizmusának és gyakran tragikus áttünéseinek sorozata”. (264. o.)

Úgy látszik, a magyar–amerikai kapcsolatot kutatók legnagyobb része nem tudja kihagyni a második világháborút az érdeklődési köréből – s nincs ez másképp Frank esetében sem. Ez persze nem is meglepetés, hiszen számos, a kivándorlást, illetve a magyar–amerikai kapcsolatokat hosszabb időtávban vizsgáló tanulmány témája nem választható el az 1939 és 1945 közötti világégéstől és az azt közvetlen megelőző időszaktól. Három fő témája van Frank ezzel az időszakkal foglalkozó anyagának: a Magyarországra akkreditált amerikai követ, John Flournoy Montgomery; az amerikai moszkvai nagykövet, Joseph E. Davies tevékenysége a harmincas években; illetve az amerikai kormányzat náciatlanítási lépései Németországban a második világháború után – ez utóbbiról szövegezt Frank Tibor akadémiai székfoglaló előadása is 2013-ban.

Ha volt profetikus tanulmány az Egyesült Államok huszadik századi helyzetével kapcsolatosan, az Henry Luce 1941-ben megjelent „Az amerikai évszázad” című írása volt, amelynek címe külön

életet kezdett élni, és gyakorlatilag az amerikai sikerek metaforájává vált. Az e kérdéssel foglalkozó tanulmánygyűjtemény Amerika jelenlegi helyét vizsgálja a világban és a saját területén, különös tekintettel az elmúlt harminc évben felszínre került krízisjellegű problémák miatt. Ilyen a szupremácia viszonylagos elvesztése és az annak következtében az USA-nak a világban betöltött új szerepe, az amerikai társadalom riasztó ellentmondásai és sokszor kezelhetetlennek tűnő betegségei (szegénység, társadalombiztosítás részlegessége, oktatási szint csökkenése, fegyvertartás, bevándorlás, válások hatalmas száma, túlsúlyosság stb.) vagy az amerikai kulturális hatás a világra (nem csupán nyelvi aspektusból). De Frank optimista: „Az utóbbi évtized több háborúja, a társadalom sokféle betegsége kikezdte ennek a rendkívüli országnak az egészséges fejlődését, de korai azok félelme (vagy öröme), akik az Egyesült Államoknak mint a világ egyik nagy birodalmának alkonyát látják.” (497. o.) A kötetet egy, az amerikai kultúrának és különösen az (amerikai) angol nyelvnek a globális és a magyar kultúrára gyakorolt

hatásairól elmélkedő tanulmányegyüttes zárja. A könyv erőssége a számos képi illusztráció.

Mit lehet tanulni az érdekes, az elmélyült kutatások eredményeire és hatalmas forrásbázisra alapozott tanulmányokból? Az írások elsősorban Magyarország nemzetközi helyzetére reflektálnak, hiszen a két nagyhatalommal való viszony – az ország méretéből adódóan is – mindig egyenlőtlen volt. A britek és az amerikaiak számára a magyar nép sorsa csak rövid pillanatokra számított, és soha nem a magyarok, hanem más, fontosabbnak ítélt országok miatt – ilyen volt például Ausztria a 19., illetve a Szovjetunió a 20. században. Magyar részről azt a hosszú folyamatot lehet kiemelni, amely egyfajta magasztos vonzalmat jelentett a két angolszász ország iránt – ahonnan számos szokást vettünk át tudatosan vagy kevésbé tudatosan –, s azt a rengeteg hiábavaló illúziót, amit a magyar politika számára hosszú időn át Nagy-Britannia és az Egyesült Államok remélt támogatása jelentett.

Peterecz Zoltán